

<https://doi.org/10.36719/2663-4619/112/54-60>

Sevil Mirzəliyeva

Azərbaycan Respublikası Dövlət Turizm Agentliyi
Şəki “Yuxarı Baş” Milli Tarix-Memarlıq Qoruğu
<https://orcid.org/0009-0005-9507-8939>
sevil.mirzeliyeva55@gmail.com

Tarixin izlərini günümüzdə daşıyan memarlıq inciləri (*Zülfüqarovların mülkləri*)

Xülasə

Təbiətin yaşıl fonunda öz memarlıq abidələrini və planlaşdırma quruluşunun əksər hissəsini yaxşı saxlamış Şəki Azərbaycanın tarixi şəhərlərindən biridir. Şəkidə xalq ustalarının və sənətkarlarının yüksək peşəkarlığı nəticəsində yaranmış abidələr: Xan sarayı, Şəki xanovların evi, məscidlər, hamamlar və digər tikililərlə yanaşı yaşayış evləri də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Şəhərin tarixi-memarlıq abidələri ilə zəngin 283 ha ərazini əhatə edən “Yuxarı Baş” hissəsində Azərbaycan SSRİ Nazirlər Sovetinin 594 nömrəli qərarı ilə, 24 noyabr 1967-ci il tarixində “Yuxarı Baş” Tarix-Memarlıq Qoruğu yaradılmışdır. Hal-hazırda qoruq ərazisində dünya, ölkə və yerli əhəmiyyətli 83 abidə dövlət tərəfindən qeydiyyatla alınaraq mühafizə olunur.

Bu məqalədə məqsəd XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində inşa edilmiş tarixi şəhərimizi bəzəyən memarlıq incilərindən olan tacir hacı Zülfəqar Zülfəqarovun mülkləri ilə tanış olmaqdır.

Açar sözlər: *Yuxarı Baş, mülk, tarixi şəhər, ipəkçilik, qoruq, abidə*

Sevil Mirzəliyeva

State Tourism Agency of the Republic of Azerbaijan
Sheki “Yukhari Bash” National Historical-Architectural Reserve
<https://orcid.org/0009-0005-9507-8939>
sevil.mirzeliyeva55@gmail.com

Architectural Gems That Carry the Traces of History to the Present Day (*Zulfugarovs' Properties*)

Abstract

Sheki is one of Azerbaijan's historical cities, which has preserved most of its architectural monuments and planning structure against the backdrop of nature. In addition to the Khan's Palace, Shekikhanovs' House, and other social and religious buildings created by local craftsmen and artisans, residential buildings of the city's are also great importance. “Yukhari Bash” State Historical and Architectural Reserve was established in the “Yukhari Bash” part of the city which covers 283 ha area and is rich in historical-architectural buildings, by Degree № 594 of the Council of Ministers of the Azerbaijan SSR on November 24, 1967. Currently, in the reserve area there are 83 monuments of global, national, and local significance, all of which are registered and protected by the State.

The purpose of this article is to get acquainted with the architectural properties of merchant Haji Zulqadar Zulfugarov whose buildings are among the architectural gems that adorn our historical city, built at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century.

Keywords: *“Yukhari Bash”, property, historical city, sericulture, reserve, monument*

Giriş

“Qədim abidələr onları yaradan xalqın keçib gəldiyi yollardan, bu yollarda çatdığı fikir və xəyal məqamından xəbər verən nişangahlardır. Özünü neçə-neçə nəsillərə göstərib əsrlərin burulğanından keçib gələn bu abidələr susa-susa danışır, danışa-danışa susur. Bu baxımdan abidələr susan danışmələndir”.

Mütəfəkkir şair Bəxtiyar Vahabzadə tarixi abidələri, keçmişin memarlıq incilərini daş nəğmələrə bənzədir. Həqiqətən də bu belədir: hər bir abidənin öz nəğməsi, öz hekayəsi var. Bizim öhdəmizə düşən tarixi abidələrimizi öyrənmək, təbliğ etməkdir ki, bundan sonra da hələ neçə-neçə nəsillər susan daş nəğmələrə qulaq verə və yaxud dinləyə bilsin.

Tədqiqat

XIX əsrin ikinci yarısında Şəki Azərbaycanın mühüm ipəkçilik sənayesi mərkəzinə çevrilmişdi (Salamzadə, İsmayılov, Məmmədzadə, 1988). İpəkçilik sənayesinin sürətli inkişafı bir çox sahələrin: sənətkarlıq, ticarət, iqtisadiyyat, təhsil və mədəniyyətin tərəqqisi ilə yanaşı, şəhərin genişlənməsinə və yeni-yeni yaraşıqlı yaşayış evlərin, dini, ictimai binaların tikintisinə səbəb olmuşdur. Həmin dövrdə Şəkili sahibkarlar Bakının zəngin neftxudaları kimi öz gözəlliyi ilə göz oxşayan yaraşıqlı imarətlər, müklər tikdirməkdə sanki yarışa girmişdilər. Şəkiyə xas milli memarlıq üslubunda inşa edilmiş müklərdən zəngin fasad elementləri ilə fərqlənən Zülfüqarovlara məxsus yaşayış evinin və mədrəsə binasının da tikintisi həmin illərə təsadüf edir. Yaşayış evi M.S.Əliyevlərə məxsus müklərin, bir az aralıda 3 nömrəli İpək fabrikinin əhatəsində yerləşir. Deyilənlərə görə tacir Zülfüqarov da Şəki milyonçusu M.S.Əliyevin bəhsinə onun tikdirdiyi müklərdən daha böyüyünü və əzəmətliyini tikdirərək bir növ yarışda qalib gəldiyini öz əsəri ilə nümayiş etdirmişdir.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, Zülfüqarovlar soy kökü və onların tikdirdiyi binalar haqqında çox az sayda arxiv materialları mövcuddur. Azərbaycanda Sovet Hakimiyyəti qurulduqdan sonra bir çox ipək tacirləri, sahibkarları kimi Zülfüqarovların da mükləri müsadirə olunmuşdur. Belə ki, 3 mərtəbəli, 28 otaqdan ibarət Zülfüqarovlara məxsus mükl 1926-28-ci illərdə müsadirə edilmişdir (Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi). Belə deyirlər ki, bolşeviklər müklü müsadirə etməyə gələndə hacı Zülfüqarov fürsət tapıb şəkər taylarını su quyusuna tökdürür. Əl üzünü yuyan əsgərlər suyun şirinliyindən əsəbləşərək mükl sahibini güllələyirlər. Əlbəttə bu bir rəvayətdir, bunun həqiqətə nə qədər uyğun olub-olmaması barədə dəqiq fikir söyləmək mümkün deyil.

Böyük ipək taciri olan hacı Zülqədər Zülfüqarovun adı “Şəki ipəyi uzaq karvan yollarında” kitabında (Əlizadə, İbrahimov, 2008) ipəkçi tacir və fabrikantların adlarının qeyd olunduğu Şəki sahibkarlarının siyahısında (ikinci siyahı) yer almışdır.

Tacir Zülfüqarova məxsus yaşayış evi müsadirə olunduqdan (milliləşdirildikdən) sonra Şəki İcraiyyə Komitəsinin Rəyasət Heyətinin qərarı ilə sözü gedən müklədən müxtəlif təyinatlar üzrə; qızlar seminariyası, teatr binası, uşaq evi kimi istifadə olunmuşdur. 1930-cu ilin oktyabr ayında Xalq Maarif Komissarlığının əmri ilə həmin müklədə 2 nömrəli Nuxa uşaq evi (Adilov, 2006) təşkil edilir. Uşaq evini təşkil etmək üçün Azərbaycanın görkəmli ziyalı, elm və maarif xadimi Firidun bəy Köçərlinin həyat yoldaşı Badisaba xanımı direktor kimi göndərilir. Badisaba xanım bütün həyatını kimsəsiz, yetim uşaqlara həsr edir və ömrünün sonuna kimi burada çalışır və yaşayır. Şəki əhalisi çox vaxt bu binaya Badisaba ananın məktəbi də deyirdilər.

1. Tacir hacı Zülqədər Zülfüqarovun evi kimi tanınan mükl (arxiv sənədlərində Məşədi Mehtiqulu Zülfüqarovun evi kimi qeyd olunur) Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 132 sayılı qərarına əsasən 4996-8 inventar nömrəsi ilə yerli əhəmiyyətli abidə kimi dövlət mühafizəsinə götürülmüşdür. XIX əsrin sonu, XX əsrin

əvvəllərində tikdirildiyi güman edilən mükl “Yuxarı Baş” Milli Tarix Memarlıq Qoruğu ərazisində Qala divarlarının cənubi qərb hissəsində Gənclər küçəsi ilə Çələbi xan küçəsinin kəsişməsində

yerləşir. Mülkün üzərində Qoruq ərazisində inşa edilmiş Dadanovlara, Hüseynbəyovlara (Mirzəliyeva, 2024) məxsus mülklərdə olduğu kimi dəqiq tikinti ilini göstərən hər hansı yazı və yaxud kitabə yoxdur.

Yaşayış evi 3828 kv.m torpaq sahəsi olan düzbucaqlı fomalı ərazinin yuxarı hissəsində inşa edilmişdir. Düzdür, binanın heç bir fasadı birbaşa küçəyə açılmır, ancaq binanın yerləşdiyi torpaq sahəsi relyefdə, küçə səviyyəsindən hündürdə olduğu üçün fasadların dekorativ tərtibatına xüsusi zövqlə, incəliklə yanaşılmışdır.

Əzəməti, möhtəşəmliyi ilə monumental görünüşə sahib olan üç mərtəbəli mülkün memarlıq planlaşdırma formasına və tikinti üslubuna nəzər salaq. Tikinti altı sahəsi 644 kv.m olan binanın planlaşdırma həlli demək olar ki, simmetrik formada həll edilmişdir. Bunu binanın əsas- ön fasadında açıq aydın görmək mümkündür. Sonrakı dövrlərdə binadan müxtəlif məqsədlər üçün istifadə olunduğundan binaya bitişik yardımçı otaqlar, yerləşgələr əlavə olunmuşdur. Bu səbəblə də binanın arxa və yan fasadlarında simmetriya pozulmuşdur. Tarixi mülkə əsas giriş vaxtilə ön fasaddan, birinci mərtəbədən olmuşdur. Sovetlər dönməsində birbaşa ikinci mərtəbəyə qalxmaq üçün binanın ön fasadında pilləkən quraşdırılmış, üstü dəmir listlərlə örtülmüşdür.

Mərtəbələrin plan quruluşu demək olar ki, hər üç mərtəbədə oxşardır. Belə ki, planda mərkəzi hissədə dörd otaq, otaqların qarşısında səki (ikinci, üçüncü mərtəbələrdə şüşəbənd), sağ və sol tərəfində isə dəhliz yerləşir. Planda mərkəzdə yerləşən dörd otağa və yanlarda (binanın hər iki başında) yerləşən otaqlara sərbəst girişin təmin edilməsi dəhliz vasitəsilə həll edilmişdir. Həmçinin yuxarı mərtəbələrə qalxmaq üçün də dəhlizlərdə quraşdırılmış taxta pilləkənlərdən istifadə olunurdu. Sonrakı dövrlərdə bəzi otaqlar təyinatından asılı olaraq arakəsmə ilə bölünmüşdür. Binanın qızdırılmasında divar peçlərindən istifadə olunmuşdur.

Relyefdə inşa edilən yaşayış evi ön fasadda üç, arxa fasadda isə iki mərtəbəlidir. Binanın arxa fasadına küçədən açılan oyma naxışlarla zəngin, 6 (altı) xonçalı tarixi qapısı (Məmmədova, 2008) mövcuddur. Birinci mərtəbənin hündürlüyü az olduğundan bu mərtəbədən zirzəmi kimi istifadə olunmuşdur. Qaya daşı (dağ daşı) və bişmiş kərpiclə inşa edilmiş mülkün birinci mərtəbəsinin fasadı ikinci, üçüncü mərtəbələrə nisbətən daha sadə formada həll edilmişdir. Belə ki, qapı və pəncərə boşluqlarının üzəri yastı tağ formasında yığılmış, fasadın daha rəngli və maraqlı görünməsi üçün hörgüdə daş və kərpicin birgə vəhdətindən istifadə olunmuşdur. Birinci mərtəbədə binanın ümumi həcminə daxil olan kərpic sütunları olan səki yerləşir. Sonralar sütunların arası bağlanaraq alınan yerləşgədən (dəhlizlərin qarşısı açıq qalmaq) otaq kimi istifadə olunmuşdur. İkinci və üçüncü mərtəbədə isə həmin hissə açıq seyvan olmuş, lakin Sovet hakimiyyəti dövründə binadan uşaq evi kimi və başqa təyinatlar üzrə istifadə olunduğundan seyvanın qarşısı-sütun araları şüşəbənd kimi bağlanmışdır.

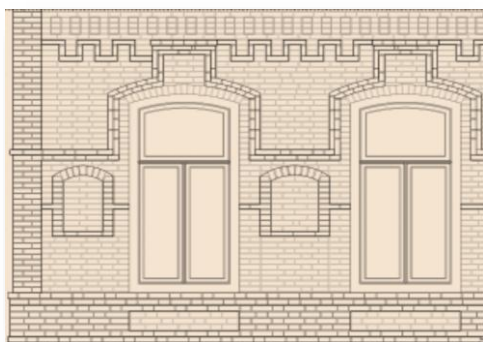
Qeyd etdiyimiz kimi mülkün ikinci, üçüncü mərtəbəsində fasadların bəzədilməsinə daha çox üstünlük verilmişdir. Kərpic hörgü təkcə qapı və pəncərə tağları və yanlarında deyil, binanın xüsusi tərtibat üsulu ilə bəzədilməsi məqsədilə divar səthindən qabarıq şəkildə işlənmişdir. Bunda məqsəd işıq-kölgə effekti yaratmaq və kərpic vasitəsilə düzülən bəzək elementlərini- naxışları daha baxımlı etməkdir.

Mülkün Gənclər küçəsinə baxan yan - şərq fasadı küçəyə daha yaxın olduğu üçün bu fasadın tərtibatına daha çox üstünlük verilmişdir. Belə ki, binanın şərq fasadının ikinci və üçüncü mərtəbəsində (ikinci mərtəbədə pəncərə boşluqlarının alt hissəsi istisna olmaqla) fasad naxışlarının, elementlərinin daha mükəmməl, daha dəqiq qurulması üçün fasad bütünlüklə bişmiş kərpiclə hörülmüşdür. İkinci mərtəbədə pəncərə boşluqlarının kənarları kərpic hörgü ilə haşiyələnmiş, boşluqların üzərində və ətrafında hörgü vasitəsilə xüsusi həndəsi formalı naxışlar işlənmişdir. Üçüncü mərtəbənin fasadı isə, daha fərqli həndəsi formalı elementlərlə - naxışlarla bəzədilmişdir.

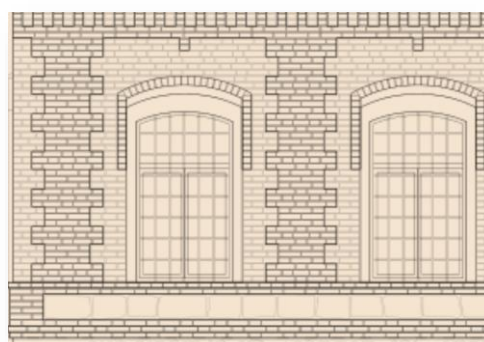

Bu mərtəbədə pəncərə aralarını düz xətt üzrə birləşdirən iki qat kərpic hörgü pəncərə boşluqlarının (kərpic hörgü pəncərə boşluqlarının üzərində sanki tac formasını xatırladan elementə çevrilir) üzərindən aşaraq bütün binanın perimetri boyu davam edir. Eyni tipli hörgü pəncərə boşluqlarının alt hissəsində, mərtəbələr arasında və binanın karniz hissəsində də bir neçə dəfə təkrarlanaraq fasadın dekorasiyasında və kompozisiyanın tamamlanmasında xüsusi rol oynayır.

Həmin dövrdə binanı inşa edən sənətkarlar fasad naxışlarının qurulmasında xalq təbiiqi sənətinin bir qolu olan qədim və zəngin ənənələri özündə yaşadan xalça sənətindən yararlanmışdılar. Mülkün fasad naxışlarına-elementlərinə nəzər salsaq həmin elementləri qədim xalçalarımızda da görə bilərik. Buna misal olaraq pəncərə boşluqlarının ara məsafəsində işlənmiş həndəsi və abstrakt formalı naxışları, binanın üçüncü mərtəbəsində karniz hissəsindən aşağıda işlənmiş xalçada haşiyə elementi - meandr və yaxud dolanqaç, dolanbac (Kərimov, 1983) kimi bilinən naxışları göstərə bilərik. Mülkün tikintisində fasad naxışlarının qurulmasına xüsusi həssaslıqla, dəqiqliklə yanaşan sənətkarlar sanki xalça toxuyurmuş kimi daş ilmələri - kərpicləri üfüqi və ya şaquli (naxışın formasından asılı olaraq istiqamətini dəyişərək) formada işləyərək hörgü vasitəsilə xüsusi kompozisiyalar qururdular.

Fasad fraqmenti 1

Fasad fraqmenti 2

Ümumi sahəsinin və həcmnin böyüklüyü ilə seçilən mülkün estetik simasının formalaşmasında xüsusi rol oynayan dörd ədəd eyvandan biri fasad elementlərinin zənginliyi ilə seçilən şərq fasadında yerləşir. Üçüncü mərtəbədə yerləşən dekorativ elementlərlə zəngin eyvan beş ədəd incə kəsimli sütunlardan yığılmış, sütun aralarına metal məhəccər, məhəccərin üzərinə isə taxta sürəhi işlənmişdir. Eyvanların kənarı daxil olmaqla bütün binanın perimetri taxta şiləsərlə əhatələnmişdir. Şiləsərin kənarına vaxtilə vurulmuş kəsmə bəzək elementləri olan taxta mədaxillər sonradan binanın dam örtüyünün təmiri zamanı dəmirə əvəz edilmişdir. Simmetrik quruluşa malik olan binanın digər yan fasadında yerləşən eyvanın yer səviyyəsindən hər üç mərtəbədə ətrafı bağlanaraq sanitariya qovşağı kimi istifadə olunmuşdur. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, binanın arxa fasadında yerləşən eyvanlar da sonralar binaya kortəbii şəkildə edilmiş müdaxilələr nəticəsində bağlanmışdır.

Möhtəşəmliyi ilə göz oxşayan mülkün ön fasadına nəzər saldıqda binanın hər iki başında otaqlar, mərkəzi hissədə isə şüşəbənd yerləşir. Ön fasadın da bəzədilməsi şərq fasadında olduğu kimi ikinci və üçüncü mərtəbədə özünü daha qabarıq şəkildə göstərir. Belə ki, mərtəbə sayı artdıqca fasadın dekorasiyası daha da zənginləşir.

Zülfüqarovlara məxsus mülkün fasad elementlərinə diqqət yetirdikdə küçədən baxış açısına görə dörd fasaddan hər birinin fərqli elementlərlə, naxışlarla bəzədilməsi müşahidə olunur. Bu səbəblə də binanın arxa fasadı və küçədən görünməyən digər yan - qərb fasadının dekorasiyası nisbətən sadə həll edilmişdir. Mülkün hər bir fasadı nə qədər fərqli naxışlarla bəzədilsə də mülkün ümumilikdə daş və kərpicdən inşa edilməsi, hər üç mərtəbədə qapı və pəncərə aşırımlarının yastı tağ formasında yığılması, üfüqi xətt üzrə işlənmiş iki-üç qat kərpic hörgünün binanın perimetri boyu bir-neçə dəfə təkrarlanması, binanın küncələrinin, karniz hissəsinin və pəncərə aralarında kərpiclə işlənmiş dekorativ elementlərin olması ümumilikdə bir harmoniya - vəhdət təşkil edir. Bu cür fasad elementlərinə Şəki şəhərində inşa edilən digər yaşayış evlərinin də eksteryerində rast gəlmək mümkündür (Memar, 2024).

2. Tacir hacı Zülqədər Zülfüqarovun mədrəsəsi (inventar nömrəsi 4996-7) adı ilə yerli əhəmiyyətli abidə kimi qeydiyyatla götürülmüş bina F.X.Xoyski küçəsində, Yuxarı Karvansarayın tam yaxınlığında (qərb divarına bitişik) turizm marşrutu üzərində yerləşir. Mədrəsə binasının tikilmə tarixi (1911-ci il) binaya əsas giriş qapısının sağ və sol tərəfində daş lövhələrdə hicri və miladi təqvimləri ilə qeyd olunmuşdur.

Tacir hacı Zülqədər Zülfüqarovun mədrəsəsi kimi dövlət qeydiyyatına götürülmüş mülkün kim tərəfindən tikdirildiyi bir az mübahisəlidir. Xalq arasında bu binaya çox vaxt M.S.Əliyevin mədrəsəsi (mollaxanası) də deyilir. Lakin 1978-1994-cü illərdə Azərbaycan layihə institutu tərəfindən işlənmiş layihə cizgilərində binanın adı M.S.Əliyevin və Zülfüqarovun mollaxanası kimi qeyd olunub. Kim və yaxud kimlər tərəfindən tikdirilməyindən aslı olmayaraq bir əsrdən çoxdur ki, öz görkəmi (fasad görünüşü) ilə insanların zövqünü oxşayan, həmçinin tarixi şəhərin memarlıq simasının formalaşmasında az rol oynamayan bu bina təəssüflər olsun ki, hal-hazırda qəzalı vəziyyətdədir.

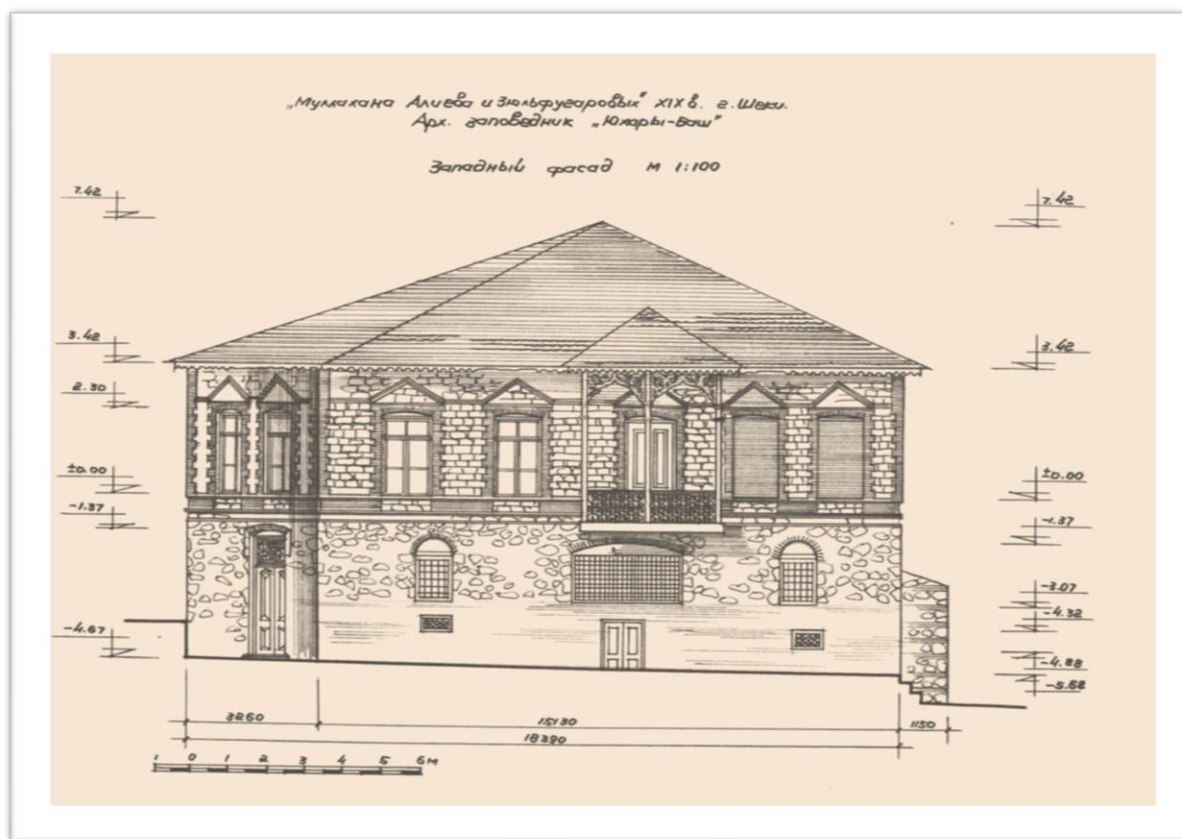

Sovet hakimiyyəti dövründə qoruq ərazisində yerləşən digər mülklərdən olduğu kimi bu mülkdən də müxtəlif məqsədlər və təyinatlar üzrə: bank binası, idman, peşə, musiqi məktəbi və ziyalılar evi kimi də istifadə olunmuşdur.

485 kv.m tikinti altı sahəsi olan mədrəsə binasının planlaşdırılması iki cərgədə yerləşdirilmiş otaqlar və mərkəzi hissədə yerləşən dəhliz vasitəsilə həll edilmişdir. Birinci və ikinci mərtəbələrin plan quruluşu demək olar ki, oxşardır. Üçüncü mərtəbədə isə geniş zalın alınması üçün dəhliz divarının bir tərəfi götürülmüş, plan quruluşunda bəzi dəyişikliklər edilmişdir.

Şəhərin kəskin enişli relyefi həmin dövrdə inşa edilən tikililərə də öz təsirini göstərmişdir. Sözügedən mədrəsə binası da relyefdə inşa edildiyi üçün ön fasadda üç, arxa fasadda isə iki mərtəbəlidir. Binanın birbaşa F.X.Xoyski küçəsinə baxan şimal - arxa fasadının və küçədən açıq göründüyü üçün qərb - yan fasadının dekorativ tərtibatına xüsusi diqqətlə yanaşılmışdır. Binanın digər yan fasadı Yuxarı Karvansarayın divarına bitişik inşa edilmiş, ön fasadının tərtibatı isə küçədən görünmədiyi üçün sadə formada həll edilmişdir. Binaya giriş-çıxışın birbaşa küçəyə açılmaması üçün əsas giriş qapısı şimal fasadı ilə qərb fasadının kəsişməsində, relyefin maili olması səbəbiylə ikinci mərtəbə səviyyəsində yerləşir.

Mədrəsə binasının küçəyə baxan fasadlarının (Fatulayev-Fiqarov, 2013) dekorativ tərtibatına nəzər saldıqda mülkün küçə səviyyəsindən birinci mərtəbəsinin tərtibatı nisbətən sadə həll edilmişdir, belə ki, fasad divarları daşla hörülmüş, kərpic hörgü ancaq kiçik ölçülü pəncərə boşluqlarının üst hissəsində yarım dairəvi tağ formasında işlənmişdir. İkinci mərtəbənin fasadları isə daha maraqlı həndəsi elementlərlə bəzədilmişdir. Belə ki, kərpic hörgü divar səthindən qabarıq şəkildə aşırımları yastı (açıq) tağ formasında olan pəncərə və qapı boşluqlarının ətrafında, həmçinin binanın künclərində işlənmişdir. Eyni zamanda üfüqi xətt üzrə işlənmiş iki qat kərpic hörgü mərtəbələr arasında, pəncərə və qapı boşluqlarının alt hissəsində, binanın karniz hissəsində işlənməklə yanaşı, pəncərə və qapı aşırımlarının üst hissəsində açıq bucaq formasında işlənərək binanın küçəyə baxan fasadlarının perimetri boyu davam edir. Mülkün qərb fasadının bəzədilməsində fasad naxışları ilə bərabər incə kəsimli taxta sütunları olan kiçik ölçülü eyvan da xüsusi rol oynayır. Sonralar binadan müxtəlif təyinatlar üzrə istifadə olunduğundan birbaşa ikinci mərtəbəyə qalxmaq üçün eyvanın bir tərəfinin məhəccəri sökülərək dəmir pilləkən quraşdırılmışdır.

Şəki şəhərinin ənənəvi memarlıq xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən memarlıq tarixi baxımından əhəmiyyətli tikililərdən olan Zülfüqarovlara məxsus yaşayış evinin və mədrəsə binasının hər birinin fərqli naxışlarla işlənmiş fərdi zahiri görünüşü (fasad memarlığı) vardır ki, bu da o vaxtlar memarlara, ustalara xas olan yaradıcılıq vərdişlərinin gücünü göstərir. Hər iki binanın fasadlarında bəzək elementləri ilə zəngin, incə kəsimli taxta sütunları (Əlizadə, 1986) olan eyvanların çox ifadəli nəzərə çatdırılması fasad kompozisiyasının zənginləşdirilməsinə xidmət edir.

90 ilə yaxın (2018-ci ilə kimi) uşaq evi kimi fəaliyyət göstərən Zülfüqarovlara məxsus bina hal-hazırda da öz tarixi missiyasını davam etdirmək üzrədir. Belə ki, 2023-cü ilin 27 noyabr tarixində ADA Universiteti (Ada Universiteti Şəkidə dizayn və memarlıq fakültəsinin açılışını edib). İtalya Azərbaycan Universiteti layihəsi çərçivəsində Şəkidə Milan Politeknik Universiteti ilə birgə “Dizayn və memarlıq” fakültəsinin açılışını edib. Badisaba ananın məktəbi (Nəzərli, 2011) kimi tanınan bina hələ bundan sonra da neçə-neçə gənc nəsilin yetişdirilməsinə vəsila olacaqdır.

Mədrəsə binası haqqında təəssüflər olsun ki, yaxşı sözlər demək mümkün deyil. Şəki Regional Mədəniyyət şöbəsinin balansında olan bina uzun müddət təmir-bərpa olunmadığından hal-hazırda qəzalılı vəziyyətdədir. Binanın dam örtüyünün taxta konstruksiyaları, mərtəbələr arasındakı döşəmə tirləri tamamilə çürümüş və uçaraq binanın içərisinə tökülmüşdür.

Yuxarıda adları qeyd olunan yaşayış evi və mədrəsə binasından başqa Zülfüqarovlar soykökünə məxsus şəhərin tarixi hissəsində dükanın da olduğu arxiv (Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi) sənədlərində qeyd olunur. Sözügedən dükanın layihəsi 1891-ci ildə Məşədi Mehti Zülfüqarovun sifarişi əsasında hazırlanmış və Yelizavetpol quberniyası tərəfindən təsdiqlənmişdir. Həmin illərdə tikinti işləri Yelizavetpol quberniyası tərəfindən təsdiqlənmiş layihə sənədi əsasında küçələrin qırmızı xətti boyunca aparılırdı.

Hal-hazırda Şəki “Yuxarı Baş” Milli Tarix Memarlıq Qoruğu ərazisində dövlət mühafizəsinə götürülmüş abidələrdə təmir-bərpa işlərinin aparılması mütəmadi hal almışdır. Ümid edirik ki, digər abidələr kimi Zülfüqarova məxsus mədrəsə binası da tezliklə təmir- bərpa olunar və yenidən xalqın istifadəsinə verilər.

Nəticə

Təqdirə layiq haldır ki, Şəki şəhərinin tarixi hissəsində yerləşən mədəni irs nümunələrinin-tarixi abidələrin qorunub saxlanılmasına, xalqımızın zəngin mədəniyyətinin təbliğinə dövlət səviyyəsində diqqət yetirilir. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 2 avqust tarixli 132 nömrəli qərarında (3 noyabr 2021-ci il tarixli, 338 nömrəli qərarla) dəyişiklik edilərək 58 abidə (1-ölkə, 57-yerli əh.) yenidən dövlət mühafizəsinə götürülmüşdür. Tacir hacı Zülfəqər Zülfüqarova məxsus yaşayış evi və mədrəsə binasının da adı dövlət mühafizəsinə götürülmüş 58 abidənin siyahısında yerli əhəmiyyətli abidə kimi qeyd olunub.

Zülfüqarovalara məxsus mülklər qoruq ərazisində inşa edilmiş digər bəy, tacir mülkləri kimi inşa edildikləri küçənin tərtibatında və tarixi şəhərin özünə məxsus memarlıq simasının-üslubunun formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər.

Ədəbiyyat

1. Adilov, M. (2006). *Firidun bəy Köçərlinin şəxsi arxivi*. Bakı: Nurlan nəşriyyatı, 110.
2. *Ada Universiteti Şəkidə dizayn və memarlıq fakultəsinin açılışını edib*.
https://azertag.az/xeber/ada_universiteti_sekilde_dizayn_ve_memarliq_fakultesinin_achilisini_edib
3. *Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi*, Fond 244, Saxlama vahidi (1.) 335.
4. *Azərbaycan Respublikası Dövlət Tarix Arxivi*. Fond 61, № 1, Saxlama vahidi 1439.
5. Əlizadə, Q. (1986). *Memarlıq nəzəriyyəsi və Azərbaycanda tikinti təcrübəsi*. Bakı: "Maarif" nəşriyyatı, 185.
6. Əlizadə, Z., İbrahimov, N. (2008). *Şəki İpəyi Uzaq Karvan Yollarında*. Bakı: "Nafta-Pres" nəşriyyatı, 87.
7. Fatulayev-Fiqarov, Ş. (2013). *XIX əsr - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda şəhərsalma və memarlıq*. Bakı: "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi, 115-116.
8. Kərimov, L. (1983). *Azərbaycan xalçası*. II kitab. Bakı: Gənclik nəşriyyatı, 128.
9. Məmmədova, İ. R. (2008). *Şəki yaşayış evlərinin interyeri*. Bakı: "Elm" nəşriyyatı, 9.
10. Mirzəliyeva, S. (2024). "Elmi iş" Beynəlxalq elmi jurnal. Cild 18, Sayı 5. Bakı, 168-176.
11. Memar. (2024, sentyabr). *Elmi, analitik- informasiya jurnalı*. Nömrə 40. Bakı, 180-187.
12. Nəzərli, Ş. (2011, mart). 525-ci qəzet, 24-25.
13. Salamzadə, Ə. R., İsmayılov, M. Ə., Məmmədzadə, K. M. (1988). *Şəki. Tarixi-memarlıq oçerki*. Bakı: Elm nəşriyyatı, 17.

Daxil oldu: 20.10.2024

Qəbul edildi: 03.02.2025